

Отже, як бачимо, каральна репресивна система «правоохоронних» органів СРСР не оминула в своїй діяльності і території Борщівського району. За цей невеликий описаний період можна зрозуміти, що органи НКВС та КГБ часто знущалися із місцевого населення, спостерігалися необґрунтовані звинувачення та вбивства. Під масові репресії підпадали не тільки члени ОУН, а й ті, хто мав необережність висловитися про симпатії їхнім поглядам. Часто працівники репресивних органів не шкодували жінок і дітей. Репресій зазнавали також священики УГКЦ. На території сучасного Борщівського району широко розгортався національно-патріотичний рух. Цьому сприяла велика кількість лісів та печер, де могли переховуватися повстанці і, звичайно, значна підтримка місцевого населення. В останні роки існування СРСР та роки незалежності України відбувався процес реабілітації засуджених за політичними статтями, завдяки йому було реабілітовано 1805 вихідців з району. Після 2014 року в Україні розсекречено архіви репресивних органів часів СРСР, досліджуючи їх, історики зможуть відкрити ще багато таємниць цього періоду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Реабілітовані історією. Тернопільська область. Тернопіль: ВАТ «ТВПК «Збруч», 2008. 728 с.
2. Історико-краєзнавчий збірник «Літопис Борщівщини». Ред. І. Сколячис, М. Сохацький. Вип. 3. Борщів: МП «Чумацький шлях», 1993. 100 с.
3. Історико-краєзнавчий збірник «Літопис Борщівщини». Ред. І. Сколячис, М. Сохацький. Вип. 8. Борщів:КТ«Джерело», 1996. 154 с.
4. Мизак Н. С.Науково-дослідницьке видання «За тебе, свята Україно». Чернівці: Буковина, 1998. 448 с.

Мигалевич М. І.

Науковий керівник – проф. Алексієвцев А.

РУСЬКО-ВІЗАНТІЙСЬКІ ВІДНОСИНИ: ДИНАСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Історично склалися умови, за яких середньовічні держави на етапі становлення потрапляли в орбіту імперій: Священної Римської чи Візантійської. Для Русі характерне тяжіння до Константинополя через багато факторів: від економічного до ідеологічного. Для варягів, що прибували, Київ спершу був точкою по дорозі до Константинополя, побачити який - їх мрія і мета життя. Олег почав збирати землі східних слов'ян для контролю за шляхом «з варяг у греки», який з'єднував Балтійське та Чорне моря. Через Херсонес у наш край потрапляло християнство. Згодом руські князі, хоча були монархами західного типу, декларували як ідеал східний зразок управління державою.

Усі ці чинники робили шлюби з представниками візантійських династій найпрестижнішими, хоча і не надто численними. У період, який розглядаємо, відбулося одинадцять таких шлюбів. Деякі з них мали величезне історичне значення, як одруження Володимира Святославича на Анні Порфирогеніті, Всеволода Ярославича на родичці Константина Мономаха, Івана Васильовича на Зофії Палеолог. Мова йде не стільки про практичну вигоду, скільки про утвердження династичного престижу, культурних міфів, які впливали на давню Русь, і мають відголоски в сучасності України та Росії.

Найпершим у хронологічному плані й, безумовно, найважливішим для подальшого розвитку Русі був шлюб Володимира Святославича і Анни, сестри імператорів Василя II і Константина VIII. Великий князь Київський був представником однієї з наймолодших династій, яка ще не відійшла від варварства, тому для нього важливо здобути для себе визнання і престиж, співмірні до володінь, адже на той час Русь уже була найбільшою державою Європи. Необхідною умовою для міжнародного визнання було прийняття християнства, однак це межувало з небезпекою визнання залежності від Папи Римського чи імператора Візантії. [12, с. 278-281]. Втім, Македонська династія у той час перебувала в критичному становищі через повстання Варди Фоки, що проголосив себе імператором та взяв велике місто Антіохію. Оскільки араби та грузини підтримали Фоку, а болгари за підтримки німецького імператора просувалися вглиб Балкан, ромеї могли надіятися лише на допомогу руського князя, який натомість міг ставити будь-які умови. Наприкінці 987 р. був створений союз, про який згадує

Ях'я Антіохійський: «і уклали вони між собою договір про сватання й одруження царя русів з сестрою царя Василя після того як той поставив йому умову, щоб хрестився він і весь народ його країни, а вони народ великий»[4, с. 105].

Після розгрому бунтівників, який відбувся у 988 р, стало ясно, що візантійці не збиралися видавати царівну за варвара, і через її небажання, і через те, що це було б великим ударом їх репутації. Констянтин Багрянородний у трактаті «Про управління імперією» писав про недопустимість таких шлюбів. Тому Володимир, аби примусити візантійців стримати слово, захопив Херсонес, якому не могли надіслати допомогу через війну з болгарами. Втратити стратегічно важливе місто, що було продовольчою та торговою базою, Візантія не могла, тож імператори змушені були віддати сестру за Володимира, і Херсонес, як віно, знову ввійшов в орбіту їх впливу [10 с. 66] Після весілля про неї не згадують у джерелах, тож не можна говорити, як вона впливала на життя Русі, однак основна потреба шлюбу з нею полягала в утвердженні престижу династії та виведенні її на міжнародну арену, недарма руські літописці завжди називали Анну царицею [10, с. 62, 63, 66].

Щоб до кінця зрозуміти, як Володимир хрестив Русь, слід знати, що таке «віно» у давньоруському сімейному праві. У науково-популярній літературі, підручниках поширилося твердження наче так просто називали викуп за наречену. Насправді це не так. Віно – це подарунок, який отримувала наречена при вступі у шлюб, і яким могла розпоряджатися на власний розсуд. Ольга так отримала Вишгород, Анна – Херсонес, а Інгігерда – Ладогу, відомо, що там були посаджені її родичі. Приймаючи нову віру в Константинополі, Володимир формально б став підданцем імператорів, тож не дивно, що духовенство, взяте для хрещення киян, зокрема піп Анастас, який здав місто, походило з Херсонеса. Херсонес належав Анні, відповідно хрестився Володимир від Анни. Тут він не ризикував стати від неї залежним, оскільки дружина не могла бути вище чоловіка, і повинна проявляти покору. Таким чином, одружившись на візантійській принцесі, руському князю вдалося уникнути підкорення Візантії. Оскільки Анна померла бездітною, Херсонес повернувся до її братів. За правління Ярослава Мудрого питання про легітимність церкви стало актуальним в контексті загострення греко-русських відносин [8 с.136-138].

Руський корпус був важливою частиною імператорського війська, особливо привілейованим він став під час правління Михаїла V. У 1042 р. цього імператора скинув Константин Мономах, тож коли проти нього повстав Георгій Маніак, Руський корпус цей бунт підтримав. Це призвело до гострої конфронтації між Руссю та Візантією: Руський корпус розформували, вбили посла від князя Ярослава, відбулася низка погромів купців. Тому у 1043 р. відбувся похід під проводом Володимира Ярославича на Візантію, який закінчився поразкою. Конфронтація тривала до 1046 р, але, коли Візантії стала потрібна допомога проти печенігів, уклали нову угоду, за умовами якої купцям повернули привілеї і відновили Руський корпус, а скріпив її шлюб Всеволода Ярославича та родички імператора Константина IX Мономаха, точне походження та ім'я (Марія або Анастасія) якої невідомі. Слід згадати, що імператорський титул Мономах отримав завдяки шлюбу із Зоєю Порфірогенетою, з якою дітей не мав, тож його дочка від попередніх шлюбів не могла бути принцесою. Не маючи спадкоємця чоловічої статі, він міг зробити наступником свого зятя, тож мало ймовірно, що єдину законну дочку імператора віддали б за представника іноземної династії. Тому вважаємо, що вона була або дочкою від коханки, або племінницею. [5, с. 408-411]. Легенда про Мономахові дари для Володимира Всеволодовича має особливе значення у формуванні ідеології Московського царства, але мало ймовірно, що їх би надсилали князичу, який мав мало шансів на престол, також відомо, що так звана «шапка Мономаха» виготовлена у XVI ст.

Зв'язки Русі з Візантією не обривалися. Відомо про добрі відносини Константина X Дуки з Ярославичами, наприклад, він організував вбивство Ростислава Володимировича, що захопив Тмутаракань, а його наступник Никифор III Вотаніат заслужив Олега Святославича на о. Родос. Є згадки про те, що Володимир Мономах у 1073-1074 рр. допомагав стратигу Херсонеса придушувати повстання городян. До цього часу відносять заручини дочки Всеволода Ярославича Янки (Анни) з царевичем Константином Дукою. Вона поїхала у Візантію, однак шлюб не відбувся через загибель нареченого у битві з норманами. Князівна постриглася у черниці, що було незвично, оскільки до цього йшли в монастир лише немолоді та овдовілі

представниці роду Рюриковичів. Янка Всеволодівна стала настоятельницею Андріївського монастиря, займала високе становище і впливала на суспільно-політичне становище Русі. Вона відвідала Константинополь ще раз – на чолі посольства, яке привезло нового митрополита Івана III Скопця. Відомо про засновану Янкою Всеволодівною школу для дівчат. Усе це робить її видатною постаттю в історії Русі. Незвичні для тогочасної жінки самостійність, активність та ініціативність можна пояснити походженням від Мономахині, знатної грекині [6].

Приблизно 1004 р. [9, с. 354] датують шлюб Великого князя Київського Святополка Ізяславича з царівною Варварою Комніною, яка, за легендою, привезла у Михайлівський Золотоверхий монастир мощі св. Варвари, про неї є багато згадок у руських агіографічних джерелах, але немає у візантійських. Малоімовірно, щоб Анна, її рідна сестра, яка написала «Алексіаду», жодного разу про неї не згадала.

У 1104 р. [9, с. 333]. шлюбом закріпили перший союз між Візантією та удільним князівством. Дочка перемишльського князя Ірина Володарівна вийшла заміж за Ісаака Комніна, сина родоначальника нової династії Алексія I. Це свідчить про могутність галицьких Ростиславичів, і про те, що у обох сторін були спільні інтереси, які полягали у контролі за пониззями Дністра та Дунаю. По територіях галицьких князів проходив «бурштиновий шлях», що з'єднував Чорне море з Балтійським, і став на заміну шляху «з варяг у греки». Тому важливо було захистити його від печенігів та інших кочівників. У 1091 р. Алексій Комнін на березі р.Мариця розгромив печенігів, йому допомагали половці, а також п'ять тисяч горян, яких В. Васильєвський та Л. Войтович ідентифікують як галицькі війська [5 с.414]. Такий шлюб свідчив про те, що галицькі землі розглядалися як незалежний від Києва суб'єкт міжнародної політики. Згодом галицькі князі часто допомагали візантійцям. Ярослав Осмомисл був близьким союзником свого родича Андроніка Комніна, У 1164 р. з'явилась ідея візантійсько-угорської унії, котра стала небезпечною для Галицького князівства. Тому Ярослав Володимирович, не вагаючись, підтримав претендента на візантійську корону - брата василєвса, Андроніка Комніна.

У 1164 р. Андронік утік із візантійської столиці, принц досяг Галича, де його прийняв Ярослав Володимирович. Пізніше, в пам'ять про перебування в Галицькій землі, Андронік прикрасив розписами, що зображували полювання на зубрів, палату, яку побудував у Константинополі. Як свідчить Хоніат, син Ісаака Комніна та Ірини Володарівни не лише знав мову, але й полюбив землю матері [3, с. 212]. Вже у 1165 р. василєвс Мануїл прислав до Галича посольство на чолі з двома митрополитами, які запропонували Андронікові в управління провінцію Кілікія. Князь Ярослав Володимирович уклав угоду з греками, розірвавши союз з Угорщиною. До Візантії вирушило галицьке посольство на чолі з галицьким єпископом Кузьмою, яке домоглося гарантій безпеки для Андроніка Комніна і підтвердило союз Червоної Русі з Візантією.

Після загибелі Андроніка Комніна Ярослав Осмомисл пішов на гостру конфронтацію з новою династією Ангелів. Він підтримав повстання братів Петра, Івана Асеня та Калояна, які заснували Друге Болгарське царство.

У 1115 р. стосунки Києва та Константинополя знову загострилися (можливо, через зближення Комнінів з Ростиславичами), у Володимира Мономаха з'явилися плани утвердитися у Пониззі Дунаю, а Алексій I Комнін захопив Тмутаракань. При київському дворі знайшов прихисток самозванець, що видавав себе за сина імператора Романа IV Діогена – Льва. Володимир Мономах визнав його спадкоємцем візантійського престолу і одружив на своїй дочці Марині. У 1116 р. руське військо перейшло Дунай і обложило Доростол. Лжедіогена вбили підслані візантійським імператором наймані вбивці, й згодом візантійці відвоювали втрачені території. Русько-візантійські відносини покращилися по смерті Алексія I, коли потрібно було оборонятися від половців, торків та печенігів [5 с. 412], у 1122 р. [9, с. 462], уклали шлюб між царевичем Андроніком, сином нового імператора Іоанна II, та внучкою Володимира Мономаха Добронегою Мстиславною, якій у Візантії дали ім'я Ірина. Цій князні приписують авторство трактату «Алімма» («Мазі»). Якщо це так, то вона була однією з найосвіченіших жінок свого часу.

Про високий статус Великого князя Київського Святослава Всеволодовича, що походив з чернігівських Ольговичів, свідчить факт заручин або шлюбу його внучки Єфимії Глібівни і

Алексія, сина імператора Ісаака II Ангела, який відбувся у 1194 р [9, с. 409]. Так скріпили союз, спрямований проти половців. Найбільш ймовірною є версія, що весілля не відбулося, бо заручена з царевичем князівна померла [2, с. 186-202].

Відомо також про союз Ангелів з галицьким князем. Візантія тоді знаходилася в глибокій кризі, єдиним союзником проти коаліції болгар та половців міг бути лише Роман Мстиславич. Відомо, що приблизно у 1200 р. у Константинополі було галицьке посольство, очолюване Твердятою Остромировичем. У візантійських та польських джерелах є свідчення про допомогу, яку надавало Галицьке князівство Візантії, існують згадки, що саме в Галич тікав у 1204 р. скинутий імператор Алексій III Ангел. В історіографії є версія про походження другої дружини Романа Мстиславича, матері Данила та Василька, з роду Ангелів, або зі споріднених йому родин [7]. Це пояснює, чому серед нащадків Романа є носії грецьких, незвичних для Рюриковичів імен, чому Данило Галицький використовував елементи візантійської символіки, чому княгиня користувалася повагою бояр та іноземних монархів, також з нею пов'язують появу у Белзі грецької ікони Матері Божої, яка тепер знаходиться в Ченстохові [1, с. 32-33]

Споріднення із Візантією вказує на дуже високий статус. Константинополь родився лише з Києвом та Галичем, є підстави вважати, що останній розглядався як незалежний суб'єкт міжнародної політики. Династичні шлюби не давали великої вигоди у розв'язанні існуючих проблем, вони мали велике ідеологічне значення. Не були важливими особисті якості наречених, чи матеріальна сторона питання, як-от викуп, придане та ін. Родинні зв'язки із Візантією міфологізували, прославляли, робили історичною легендою. Недивно, що іноді історіографи просто приписували князям такі шлюби, прикладом є Татищев, що писав про одруження Юрія Долгорукого на представниці династії Комнінів [11, с. 303]. Москва і зараз використовує патетику про «третій Рим», намагаючись поставити себе вище інших слов'янських країн. На нашу думку, досліджувати зв'язки із Візантією актуально через їх виняткову цивілізаційну значимість, а також в контексті ідеологічної війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Dąbrowski D. Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich. Poznań; Wrocław, 2002.
2. Пашуто В. Т. Внешняя политика Древней Руси. М: «Наука», 1968. 473 с.
3. Древняя Русь в свете зарубежных источников: Хрестоматия. Под ред. Т.Н. Джаксон, И.Г. Коноваловой и А.В. Подосинова. Том II: Византийские источники. Сост. М.В. Бибииков. М: Русский фонд Содействия Образованию и Науке, 2010. 384 с.
4. Древняя Русь в свете зарубежных источников: Хрестоматия. Под ред. Т.Н. Джаксон, И.Г. Коноваловой и А.В. Подосинова. Том III: Восточные источники. Сост. М.В. Бибииков. М: Русский фонд Содействия Образованию и Науке, 2009. 264с.
5. Історія Візантії. Вступ до візантиністики. За ред. С.Б. Сорочана і Л.В. Войтовича. Львів: Видавництво «Апріорі», 2011. 880 с.:іл.
6. Котляр М. Ф. Анна Всеволодівна (Янка) [Електронний ресурс] Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В . Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во "Наукова думка", 2003. 688 с.: іл. Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Anna_V(останній перегляд: 09.05.2020)
7. Войтович Л. В. Мати короля Данила (зауваження на полях монографії Д. Домбровського). Княжа доба: історія і культура. Інститут українознавства імені І.Крип'якевича НАН України. Відп. ред. Я. Ісаєвич. Львів, 2007, вип. 1. С 45-58.
8. Морозова Л. Е. Великие и неизвестные женщины Древней Руси. М: «Астрель», 2009. 585 с.
9. Войтович Л. В. Княжа доба: портрети еліти. Біла Церква: видавець О.В. Пшонківський, 2006. 781 с.
10. Літопис руський. Київ: Дніпро, 1989. 614 с.
11. Татищев В. Н. История Российская. М., 2005. Т. 2. 600 с.
12. Тіні згаданих предків. Від склавинів до русинів. Прадавня Україна, Русь і походження українців. Упоряд. К. Галушко. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 352 с.:іл.